

Андрій Биченок

Студент 1 року навчання магістерської програми «Історія»
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
andrijbicenok@gmail.com

ВИБОРИ ПРОТОПОПА (ПРОТОІЄРЕЯ) НА КИЄВО-ПОДОЛІ 1743 і 1749 рр. В УМОВАХ РЕФОРМИ УПРАВЛІННЯ КИЄВО-ПОДІЛЬСЬКОЇ ПРОТОПОПІЇ

Вибори протопопа (або протоієрея) часто привертали увагу дослідників. Це пояснюється роллю, яку протопіп посідав у церковній адміністративній системі, здійснюючи посередницьку функцію між владою та парафіяльним духовенством. Втім, попри звернення дослідників до теми виборів протопопа, недостатньо з'ясованим залишається питання впливу на вибори самих виборців — так званої ієрейської «команди» протопопії. Тож, для детальнішого розгляду цього питання я вирішив зосередитись на показовому випадку, що мав місце у Києво-Подільській протопопії у 1743 і 1749 рр.

Досліджуючи вибори протопопів, історики звертали увагу на різні чинники, які впливали на їхній перебіг. Йдеться про умовну «норму», яка передбачала чітку послідовність дій для обрання і затвердження протоієрея, яка часто порушувалась через внутрішні конфлікти між ієрейською спільнотою. Менш проблемним для процесу був принцип успадкування, коли протопопський уряд переймав родич колишнього протопопа. Проте не всі вибори вирішувались цим способом або ж

між урядуванням родичів мали місце перерви. Окрім досвіду управління кандидата на протопопський уряд зверталась увага і на його освітній рівень, на чому міг зацентувати митрополит при відборі кандидатів. Деякі кандидати могли вдавались до допомоги світських патронів, які також допомагали отримати уряд.

Аналізовані процеси виборів 1743 і 1749 рр. об'єднані одним кандидатом, Романом Лубенським, який фігурує в обох подіях і який був сином попередника, померлого протопопа Стефана Лубенського. Випадок особливий тим, що Роман зайняв місце батька лише з другої спроби 1749 р. Тобто, першого разу принцип спадкування чомусь не спрацював. Цікаво також, що вибори в одній протопопії за короткий термін продемонстрували, як дотримання норми, так і її порушення. Якщо 1743 р. вибори протопопа відбулися зразково з погляду «правильного» процесу виборів, то 1749 р. маємо нетипову ситуацію, коли діючого протопопа знімають з уряду і ставлять іншого кандидата через скаргу києво-подільського духовенства.

Те, що вибори 1743 р. пройшли «зразково» бачимо, аналізуючи проходження усіх необхідних етапів: смерть протопопа, подання священників протопопії до митрополита про дозвіл на збір і його отримання, проведення зборів й обрання двох кандидатів Георгія Городецького та Романа Лубенського, представлення їх на кафедру та рішення митрополита. Цікаво, що на «правильному» проведенні виборів акцентували самі ієреї, коли звертались до консисторії по дозвіл на збори «абикновено повелить избрать честного и искуснаго...»¹.

¹ Інститут рукопису національної бібліотеки України ім. Вернадського (далі — ІР НБУВ). Ф. 232. Оп. 1. Спр. 229. Арк. 2.

Припускаю, що акцентування на дотриманні процедури, могло бути частиною риторичної стратегії ієрейської спільноти у комунікації з митрополитом. Мета такої дії могла полягати в призначенні протопопом саме Георгія Городецького, а не сина колишнього протоієрея Романа Лубенського. Невдовзі це і сталось: митрополит Рафаїл Заборовський призначив протопопом Георгія, а Роману надав уряд намісника, пояснюючи свій вибір «старійшинством» Городецького серед київських ієреїв². Городецький дійсно відзначався «старійшинством», як фізично (мав близька 70–71 року на момент виборів), так і досвідом. Адже він був членом духовного правління за трьох протопопів, що засвідчується його згадкою серед решти членів правління у різних справах.

Проблема ж молодшого Лубенського полягала в тому, що йому в спадок від батька могла дістатись «погана слава», яка сформувалась під час конфлікту між Стефаном і священниками протопопії, які відмовились утримувати писаря для духовного правління. Чому спроба Стефана Лубенського застосувати звичний для Київської митрополії досвід, у Києво-Подільській протопопії отримала сильну протидію від спільноти протопопії? Передусім головною причиною стала позиція місцевого духовенства, яке підкріплювало свої міркування тим, що духовне правління може фінансуватися з капітулярного дому³. Останнє демонструє, що впровадження Св. Синодом духовних правлінь не сталось одразу, а розтягнулося у часі до середини XVIII ст. Натомість

² Там само. Арк. 4.

³ ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 1076. Спр. 52. Арк. 8.

часто функції духовного правління⁴ виконувала старіша інституція — духовна капітула⁵.

У досинодальній системі, капітулярний дім грав роль утримувача духовного правління, завдяки приписаним до нього «куничним домам», які здавались в оренду і давали ресурси на потреби духовного правління⁶. У свою чергу, Стефан Лубенський стверджував, що цих грошей не вистачає. Цей конфлікт вийшов за рамки конфлікту про плату писарю і киево-подільські ієреї пригадали протопопу усі його реальні, або ні, зловживання⁷. Перепало і Роману, якого звинувачували у крадіжці матеріалів слідства над власним батьком, коли старшого Лубенського звинуватили в зловживаннях⁸. Крадіжку втім не змогли довести.

Взяти реванш Романові Лубенському допомогла митрополита ласка та сприятливі обставити виборів 1749 р. Лояльність митрополита до Романа помітна, адже попри програш у виборах протопопи, молодший

⁴ Ця тема часто оминалась дослідниками (див. огляд історіографії) і потребує детальнішого дослідження, оскільки безпосередньо впливало на управління єпархією і реалії життя ієреїв; Шпачинский Николай, *Киевский митрополит Арсений Могилянський и состояние киевской митрополии в его правление (1757–1770 г.)* (Київ: 1907), 170; Волошин Юрій, *Пирятинська протопопія другої половини XVIII ст. (соціально-історичний та історико-демографічний виміри)* (Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2023), 79; Прокоп'юк Оксана, *Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721–1786 рр.)* (Київ: Фенікс, 2008), 72–73.

⁵ Олександр Лотоцький, “Соборні крилоси на Україні та Білій Русі в XV–XVI ст.,” у *Записки наукового товариства імені Шевченка* 9 (Київ, 1896): 10.

⁶ ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 1076. Спр. 52. Арк. 8.

⁷ Там само. Арк. 31–37.

⁸ Там само. Арк. 35–36.

Лубенський отримав уряд намісника (статусно друга людина в протопопії), а також отримав від митрополита Рафаїла Заборовського хрестову грамоту⁹. Крім того, Роман із хрестовою грамотою отримав власну зону відповідальності: хрестову намісню з сільськими парафіями у її складі. Хрестова наміснія наділила Романа тими ж функціями, що і в протопопа, що дозволило йому отримати практичний досвід управління, який міг бути важливим на виборах. До всього, сам факт існування наміснії буде створювати напругу серед міських ієреїв протопопії, які стверджуватимуть, що у протопопії «никогдаже намеснии хрестовой небывало»¹⁰.

Така реакція, щодо хрестової наміснії, припускаю, могла виникнути не лише через відсутність традиції, але й через те, що вона могла дати можливість впливати на справи протопопії і вибори зокрема, сільським ієреям. Це припущення виникає через відсутність в усіх джерелах про вибори 1743 і 1749 рр. підписів сільських ієреїв¹¹. Тобто, вони на позір не беруть участі у виборах, на можливість чого в історіографії досі не зверталось уваги. На питання, чому так сталося, наразі складно знайти конкретну відповідь. Втім, джерела також вказують на особливе становище сільських священників, більшість з яких до всього були приписані до київських монастирів¹². Так, Роман Лубенський обґрунтовуючи перед митрополитом Рафаїлом Заборовським передачу цих парафій у його підпорядкування, вказував на пога-

⁹ ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 138. Спр. 68. Арк. 1.

¹⁰ ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 144. Спр. 54. Арк. 3.

¹¹ ІР НБУВ. Ф. 232. Оп. 1. Спр. 229. Арк. 1–2.; ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 144. Спр. 54. Арк. 4.

¹² ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 142. Спр. 21. Арк. 3–6.

ну дисциплінованість сільських ієреїв¹³. Тобто, у Києво-Подільському статусі-кво, сільські ієреї, які не впливали на урядування протопопією, мали можливість уникати частини дисциплінуючих практик. Порухення цієї традиції Романом, через створення хрестової наміснії, яка могла сформувати подібний до духовного правління орган з представництвом ієреїв, як це було, наприклад, у Смілянській наміснії Роменської протопопії¹⁴, могло мати подразливий характер для міських ієреїв Києва.

Тож припускаю, що дії Романа Лубенського, а також внутрішні проблеми в управлінні протопопією, підштовхнули ієреїв до різких дій щодо зміщення Городецького 1749 р. Іншими причинами зміщення з уряду були старість та прийняття у духовне правління Павла Лобка, який мав конфлікти з попереднім протопопом, та був звинувачуваний у порушеннях закону¹⁵. Останнього також звинувачували у спробі реформування духовного правління, з якого начебто мали створити «заседание осесоров осми человек между коими и себе асесором самоизбрано означивши»¹⁶. Тобто Лобко, принаймні зі слів подільських ієреїв, мало того, що сам був одіозною фігурою, намагався зробити те, чого вони не допускали ще за Стефана Лубенського: введення не потрібної з їх точки зору новизни. Роман же, за їх визначенням, підходив на уряд протопопу, як «ближай-

¹³ ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 138. Спр. 68. Арк. 1.

¹⁴ ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 2021. Спр. 90. Арк. 6–7.

¹⁵ ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 144. Спр. 54. Арк. 1–2; Максим Яременко, “Стратегії інтеграції річпосполитських уродженців у соціальний простір Російської імперії у XVIII ст.: випадок священика Павла Лобка,” в *Імперські ідентичності в українській історії XVIII — першої половини XIX ст.* (Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2020), 66.

¹⁶ ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 144. Спр. 54. Арк. 2.

шого по двоим нашим виборам письменим к такому достоинству кандидата»¹⁷. У результаті, маємо декілька основних причин, чому Романові Лубенському вдалося отримати батьківський уряд, не спадкуючи його прямо: погана слава конкурента Романа, Павла Лобка; здобутий Лубенським досвід на уряді хрестового намісника та тиск на традиційний спосіб організації протопопії через хрестову намісню, що змусило міських ієреїв піти Роману на поступки.

У підсумку, вибори протопопа, які часто були насправді непростюю справою для місцевих ієрейських спільнот, на Києво-Подолі отримали ще більш загострений і складний вигляд. Окрім «традиційних» критеріїв для обрання (досвіду в управлінні, освіти, належності до місцевої спільноти) додалися проблеми, пов'язані з реформуванням Св. Синодом старіших систем управління через духовні капітули. Також, нетиповим є звернення до специфіки самої протопопії, яка яскраво розділила сама себе на міську і сільську частини, таким чином сформувавши нетипові проблеми, вирішення яких супроводжувало прийняття кандидатури Романа Лубенського на уряд протопопа.

Bibliographic References

- IR NBUV. F. 232. Op. 1 Spr. 229.
Lotots'kyi, Oleksandr. "Soborni krylosy na Ukraïni ta Bilii Rusi v XV–XVI st." *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka* 9 (1896): 1–34.
Prokop'iuk, Oksana. *Dukhovna konsystoriia v systemi yeparkhial'noho upravlinnia (1721–1786 rr.)*. Kyiv: Feniks, 2008.

¹⁷ Там само.

Андрій Биченок

Shpachinskii, Nikolay. *Kievskii mitropolit Arsenii Mogilianskii i sostoianie kievskoi mitropolii v ego pravlenie (1757–1770 g.)*. Kiev, 1907.

TsDIAK Ukrainy. F. 127. Op. 1076. Spr. 52.

TsDIAK Ukrainy. F. 127. Op. 138. Spr. 68.

TsDIAK Ukrainy. F. 127. Op. 142. Spr. 21.

TsDIAK Ukrainy. F. 127. Op. 144. Spr. 54.

TsDIAK Ukrainy. F. 127. Op. 2021. Spr. 90.

Voloshyn, Yurii. *Parafial'na spil'nota. Pyriatyns'ka protopopiia druhoi polovyny XVIII st. (sotsial'no-istorychnyi ta istoryko-demohrafichnyi vymiry)*. Seriiia «Kyivske khrystyianstvo», vol. 30. Lviv: Ukrain's'kyi katolyts'kyi universytet, 2023.

Yaremenko, Maksym. “Stratehii intehratsii richpospolyts'kykh urodzhentsiv u sotsial'nyi prostir Rosiis'koi imperii u XVIII st.: Vypadok sviashchenyka Pavla Lobka.” In *Impers'ki identychnosti v ukraïns'kii istorii XVIII — pershoi polovyny XIX st.*, edited by Vadym Adadurov and Volodymyr Sklokin, 45–74. Lviv: Vydavnytstvo Ukraïns'koho katolyts'koho universytetu, 2020.

A. Bychenok

**ELECTIONS OF THE ARCHPRIEST (PROTOPOPE)
IN KYIV-PODIL IN 1743 AND 1749 IN THE CONTEXT
OF THE REFORM OF THE ADMINISTRATION
OF THE KYIV-PODIL ARCHDIOCESE**